

УДК 372.2:37.035

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ У ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ ЗАСОБОМ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

Бєленька Г.В., Гапченко В.А.

Педагогічний інститут, Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті узагальнено дослідження з формування еколого-природничої компетентності дітей п'ятого року життя. Виявлено основні джерела впливу на емоційний стан дитини, зокрема вплив родини та вихователів ЗДО на формування емоційно-ціннісного ставлення дитини до природи. Проведено аналіз актуального стану проблеми та запропоновано інноваційну програму формування еколого-природничої компетентності засобами художнього слова.

Ключові слова: діти дошкільного віку, емоційно-ціннісне ставлення, художнє слово, еколого-природничка компетентність, ставлення до природи.

Постановка проблеми. В епоху непинного науково-технічного прогресу неможливо не звертати увагу на екологічну кризу, яка виникла й поглиблюється в результаті людської діяльності. І, окрім масштабних екологічних програм зі зменшення негативного впливу людини на природне середовище, важливо приділяти увагу питанню формування еколого-природничої компетентності наймолодших мешканців планети Земля. Необхідно підготувати дітей до розумного співіснування з природою, показати рівноправність людини та природи і тим самим досягти максимальної мінімізації шкідливого впливу на природу у суспільстві майбутнього.

Серед найпростіших та найбільш дієвих занять для дітей п'ятого року життя є заняття з використанням дитячої літератури та художнього слова. Оскільки більшість дітей звикають до казок з наймолодшого віку – така форма передачі інформації є легкою до сприйняття та розуміння. А ігри за змістом казок збуджують уяву та допомагають закріпити у пам'яті необхідні знання. Особливу увагу слід приділяти формуванню еколого-природничої компетентності з використанням засобів художнього слова батьками дошкільників та вихователями закладів дошкільної освіти (ЗДО), оскільки саме під їхнім впливом закладаються в свідомості дітей основи ціннісного ставлення до світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукові підходи до екологічного виховання дітей розроблені в дослідженнях А. Захлебного, І. Зверева, І. Суравегіної, які визначили мету, принципи, завдання і зміст екологічної освіти та виховання. Концептуальні положення екологічного напрямку педагогіки стосовно окремих навчальних предметів, позанавчальної діяльності, особливостей роботи з дітьми різних вікових груп та інших специфічних факторів уточнювались в Україні Г. Бєленькою, Н. Лисенко, І. Мельник, О. Половіною, З. Плохій, Н. Пустовіт, Л. Різник, Д. Струнніковою, Г. Тарасенко, Л. Шаповал та іншими вченими.

Психологічний аспект досліджуваного питання розкрито у працях Б. Ананьєва, Л. Віготського, В. Вілюнаса, О. Запорожця, О. Леонтєва, В. М'ясищева. Виживність підсилення емоцій та вражень дитини у контексті формування екологічно-природничої компетентності висвітлено у працях Г. Бєленької, О. Кононко, Я. Неверович, З. Плохій, Т. Поніманської, Ю. Приходько.

Вивчення стану проблеми екологічного виховання у педагогічній науці продемонструвало, що значна кількість досліджень у дошкільній педагогіці присвячена систематизації знань дітей про природу (Л. Буркова, Т. Земцова, Л. Манєвцова, Л. Міщик, С. Ніколаєва, А. Федотова, Т. Христовська, І. Хайдурова). В контексті нашого дослідження особливе значення мають роботи, присвячені формуванню у дітей дошкільного віку бережливого (В. Грецова), дбайливого (М. Ібраїмова, Г. Марочко, З. Плохій), свідомого (І. Комарова), ціннісного (М. Роганова, О. Половіна) ставлення до природи засобами художнього слова (Г. Бєленька, В. Маршицька, Т. Конохова).

Мета статті. Обґрунтувати доцільність та важливість використання художнього слова, як засобу формування емоційно-ціннісного ставлення до природи дітей п'ятого року життя та презентувати методику роботи з казкою природничого змісту в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Природа є невичерпним джерелом життя та невід'ємною умовою існування людини. Художнє слово і художня література дозволяють доповнити емпіричні знання дітей, закріпити, уточнити та узагальнити їх. Природознавча книга вводить дитину за межі спостережуваного. Художня книга є важливим засобом розвитку мислення і мовлення дітей дошкільного віку, формування етичних понять та емоційного світосприйняття. Ознайомлення дитини з творами художньої літератури у рамках формування емоційно-ціннісного ставлення до природи за Базовим компонентом дошкільної освіти

(БКДО) передбачає формування у дітей уявлень про живі організми і природне середовище, багатоманітність явищ природи, причинно-наслідкові зв'язки у природному довікеллі та взаємозв'язок природних умов, рослинного і тваринного світу, позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи. У документі зазначено, що ціннісне ставлення дитини до природи виявляється у її природододільній поведінці: виважене ставлення до рослин і тварин; готовність включатись у практичну діяльність, що пов'язана з природою; дотримання правил природокористування.

Література є дієвим засобом впливу на емоційну сферу дитини. Ввести дитину в багатий світ художніх образів, що відображають явища природи, життя і взаємини людей, розвивати емоційне ставлення до них, навчити розрізняти прекрасне, добре і жорстоке – важливі завдання дошкільної освіти.

Серед вікових особливостей дітей п'ятирічного віку, слід відзначити їхню вразливість та емоційну чуйність, здатність до співчуття, співпереживання. Вони допомагають дитині відчутти чужий біль як свій власний, цілком поринути в емоції та переживання будь-якої живої, або фантастичної істоти.

Еколого-природнича компетенція передбачає сформованість таких компонентів:

- Когнітивного (знання природи рідного краю, знання принципів функціонування екосистем, здатність до встановлення причинно-наслідкового зв'язку;
- Ціннісного (почуття та співпереживання природі, свідомість та незалежність в екологічних судженнях);
- Діяльнісно-практичного (звичка дотримуватися екологічних норм поведінки та прояв екологічної ініціативи, вміння уникати проявів екологічного вандалізму та засуджувати їх).

Формування еколого-природничої компетенції дітей п'ятого року життя слід розглядати, перш за все, як етичне виховання, бо в основі ставлення людини до природи лежать гуманні почуття, тобто усвідомлення цінності будь-якого прояву життя, прагнення захистити і зберегти природу тощо.

Ми провели діагностичне опитування, метою якого було:

- визначити рівень емоційно-ціннісного ставлення дітей до природи;
- виявити якість сенсорно-вербальної реакції дітей на зовнішній світ;
- з'ясувати роль сім'ї в екологічному вихованні дітей п'ятого року життя.

Для отримання результатів, необхідних для визначення вектору подальшого дослідження було сформовано дві анкети: для вихователів ЗДО та батьків дітей 5-го року життя.

Вихователям закладів дошкільної освіти було запропоновано дати відповіді на наступні запитання:

1. Як ви розумієте поняття «емоційно-ціннісне ставлення до природи»?

(запитання з відкритою відповіддю).

2. Які з перелічених методів виховання позитивного ставлення до природи у дитини ви використовуєте?

3. Вкажіть кількість занять з екологічного виховання на тиждень.

4. Вкажіть типи занять, які ви використовуєте в роботі для формування емоційно-ціннісного ставлення до природи?

5. Які форми роботи ви використовуєте для формування емоційно-ціннісного ставлення до природи?

6. Яке значення для розвитку дошкільнят має емоційно-ціннісне ставлення до природи?

7. На вашу думку, яке значення для дітей віком 4-5 років має довікелля. Дайте розгорнуту відповідь (2-3 речення).

Узагальнення даних анкетування для вихователів ЗДО дозволило констатувати, що, навіть з наявністю великої кількості занять на природі, у системі дошкільної підготовки досі переважають ігри та заняття, спрямовані на витрату надлишкової енергії дітей. Проте велику кількість рухливих ігор можна перетворити на ігри пізнавального характеру. Графік відповідей ілюструє тенденцію серед вихователів закладів дошкільної освіти, вважати прогулянку – оптимальною складовою формування еколого-природничої компетенції. 12,5% опитаних вихователів взагалі не мають сформованого простору та форми передачі інформації дітям у контексті еколого-природничого виховання. Це свідчить про те, що процес виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей проходить доволі хаотично, що зумовлює необхідність створення не лише методики формування емоційно-ціннісного ставлення до природи засобом художнього слова, а й детальний розбір прикладів застосування методики у контексті різних типів занять у різному середовищі.

Найпопулярнішим серед викладачів типом занять, спрямованих на формування еколого-природничої компетенції є комбіноване заняття (75% відповідей), найменш популярним – тематичне заняття (варіант не обрано жодного разу). Художнє слово, як метод виховання позитивного ставлення до природи, виступає на перший план у 50% опитаних викладачів. Наступним, за популярністю педагоги вважають метод навчання з елементами образотворчого мистецтва. На третьому місці – виховальні бесіди.

Батькам для дітей 5го року життя було запропоноване анкетування з переліком таких запитань:

1. Серед перелічених методів формування позитивного ставлення до природи, оберіть той, що використовуєте найчастіше?

- а) пояснювально-ілюстративні;
- б) репродуктивні;
- в) дослідницько-пошукові.

2. Чи маєте ви домашню тварину? (оберіть відповідь)

- а) так;
- б) плануємо найближчим часом;
- в) ні.

3. Чи допомагає ваша дитина вам в догляді за кімнатними рослинами, домашніми тваринами? (оберіть відповідь)

- а) так, завжди;
- б) час від часу;
- в) ні, ніколи.

4. Як часто ваша дитина навідується в село або за місто до ваших рідних? (оберіть відповідь)

- а) декілька разів на рік;
- б) лише влітку;
- в) рідко, раз на 2-3 роки;
- г) не буває в сільській місцевості.

5. На вашу думку, як ставиться ваша дитина до природи? (оберіть відповідь)

- а) позитивно, дуже любить допомагати за доглядом рослин та домашніх тварин;
- б) пасивно (байдуже), іноді допомагає;
- в) негативно, шкодить рослинам та проявляє агресію до домашніх тварин;
- г) не замислювалися над цим.

6. На вашу думку, що сприяє вихованню у вашої дитини позитивного ставлення до природи? (дайте розгорнуту відповідь)

7. Як часто ви займаєтесь вихованням у дитини позитивного ставлення до природи? (оберіть відповідь)

- а) постійно;
- б) коли в цьому виникає потреба;
- в) час від часу;
- г) регулярно.

За даними опитування, більше 50% опитаних батьків надають перевагу бесідам та розповідям у контексті формування у дитини екологічно природничої компетенції. До взаємодії з природою дітей залучають 38% батьків, до дослідницько-пошукових завдань – лише 9%. Такі результати говорять про те, що більшості батьків простіше пояснити дитині сутність природних явищ простими словами у рамках свого розуміння, аніж закликати дитину взяти безпосередню активу участь у пізнанні природи.

За статистикою отриманих відповідей, 40% дітей 5-го року життя байдуже ставляться до моменту піклування про природу, що їх оточує, 33% активно беруть участь у догляді за рослинами та тваринами, 23% батьків не акцентують увагу на даному аспекті виховання.

Відкрите питання дає зрозуміти, що більшість батьків вважає саме дитячий садок джерелом формування екологічно-природничої компетенції дитини. А відповіді на заклочне питання анкети доводять, що 38% батьків займаються формуванням емоційно-ціннісного ставлення до природи у дитини лише у рамках інцидентів, що потребують виховного процесу. Лише четверта частина опитаних батьків вважають за необхідне проводити такі заняття регулярно.

Результати анкетування вихователів ЗДО та батьків дітей 5-го року життя підтвердили актуальність формування еколого-природничої компетентності у дітей, виокремили проблемні моменти та дозволили побудувати методичку, цілі якої спрямовані на впровадження комплексної системи заходів.

Інтегратором різних видів спільної діяльності дітей і дорослих ми обрали художнє слово, зокрема казку. Через емоційну взаємодію з казковими образами діти засвоюють знання й уявлення, формують судження й висновки. З метою екологічного виховання добирали казки, що найточніше передають особливості, звички, способи адаптації до середовища існування живих істот, розкривають зв'язки й залежності у природі.

Щоб екологічне виховання дітей насправді було ефективним, активно залучали до нього батьків. У процесі роботи з ними насамперед пояснювали необхідність екологічного виховання дошкільників. Робота з батьками була спрямована на формування в них уявлень про важливість природи в житті дитини, залучення до розвитку в дітей інтересу до природи, спостережливості, допитливості, дбайливого ставлення до об'єктів природи.

Підвищення фахової компетентності педагогів щодо екологічного виховання дітей полягало в актуалізації знань змісту підготовки дітей за освітньою лінією «Дитина у природному докільлі», розширенні їхніх знань з питань організації екологічного виховання дітей, зокрема методів роботи з авторською казкою природознавчого змісту в цьому процесі.

З метою формування природничо-екологічної компетентності у вихованців дошкільних закладах широко використовують такі форми роботи, як заняття, спостереження, екскурсії, праця в природі, ігри, нескладні досліди, демонстрація ілюстративних матеріалів, бесіди, розповіді тощо. При цьому основною формою роботи завжди залишається спілкування педагога з дітьми в різних видах діяльності, спрямоване на формування екологічної компетентності.

З огляду на це вихователів ознайомили з методикою використання авторських казок природознавчого змісту, підготували для них пам'ятку з методичними рекомендаціями. В інформаційну епоху найкращим способом створити добірку рекомендацій, казок та методів занять з ними є створення сайту, в якому комплексно висвітлена вся інформація та працює служба підтримки.

Очікуваний результат роботи з вихователями:

- систематизація і конкретизація їхніх знань з питань екології;
- розширення уявлень про можливості екологічного виховання в дошкільному закладі, зокрема про роль авторської казки природознавчого змісту;

- сформованість практичних навичок застосування різних методів роботи з авторською казкою природознавчого змісту.

Формування природничо-екологічної компетентності дошкільників засобами авторської казки природознавчого змісту здійснювалось в три етапи:

- закріплення знань дітей про об'єкти та явища природи, формування позитивного емоційного ставлення до природи;

- формування уявлень про зв'язки й залежності у природі, розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи;

- формування уявлення про цілісність природних систем і людину як частину природи, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення, мотивація екологічно доцільної поведінки та діяльності.

Під час занять у групі дитячого садка, більш ефективними виявились колективні форми організації виховання. Під час колективних занять легко виникали спільні емоції співпереживання, радості, печалі, бажання піклуватися. Ми переконались, що діти у віці п'яти років схильні швидко поглинати та переймати нескладні емоції одноліток, а спільне переживання робить заняття таким, що пам'ятається довго. Приклади колективних занять:

- читання казки після спостереження – з метою актуалізації наявних у дітей знань та уявлень, їх емоційного забарвлення;

- гра-психогімнастика за змістом казки – з метою закріплення знань дітей, навчання відчувати природу, виховання дбайливого ставлення до неї, сприяння виникненню позитивних емоцій від спілкування з природою;

- використання змісту казки під час спілкування, спостереження, праці у природі – з метою уточнення уявлень про особливості зовнішнього вигляду, будову, потреби об'єктів природи в умовах навколишнього середовища, подальшого формування уявлень про цілісність природи;

- аналізування казки з позиції різних казкових персонажів – з метою уточнення й поглиблення уявлень дітей про об'єкти та явища природи, сезонні зміни, сприяння децентралізації мислення, розвиток інтересу до пізнання зв'язків і залежностей у природі;

Індивідуальні форми занять з дітьми більш ефективні у контексті домашнього виховання. За таких умов є одна дитина яка має питання, прагне зрозуміти природу речей, або ж має невірне розуміння тієї, чи іншої ситуації, що необхідно скорегувати. У кожному з випадків саме батьки мають більше важелів впливу на дитину, можуть достукатися до дитини в особистій бесіді у найкомфортніший для цього час (прогулянка, розмова перед сном, тощо). Читання казки, як відповідь на запитання дитини, формує уявлення про взаємозв'язок усього живого та неживого в природі, уточнює й закріплює уявлення про особливості зовнішнього вигляду, потреби об'єктів природи тощо.

Результатом екологічного виховання дитини є систематизація уявлень про природу у цілісну та зрозумілу картину, формування стійкого позитивного ставлення до природи, мотивація екологічно моральної та доцільної діяльності й поведінки.

Висновки. Проблема екологічного виховання дошкільників належить до числа важливих проблем виховання. Діти старшого дошкільного віку повинні розуміти і вміти пояснювати своє ставлення до природи, мати сформовані емоції та ціннісне ставлення до оточуючого природного середовища.

Отримані результати експериментального дослідження вказують, що у роботі з дітьми має бути системність, дотриманість принципів послідовності, доступності та науковості. За результатами дослідження розроблено електронний навчальний інтернет-портал, до якого можуть долучитися вихователі та батьки. На сайті опубліковано збірку художніх творів, орієнтованих на виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи. Окрім збірки можна отримати план роботи з конкретними художніми творами та приклади індивідуальних і групових занять з дітьми за змістом творів. Створена система роботи допоможе педагогам та батькам у плануванні освітнього процесу, допоможе у визначенні цілей, методів та форм роботи з дітьми дошкільного віку. В процесі ознайомлення з природою через художнє слово, діти навчатимуться цінувати і любити природу, дбайливо ставитися до всього живого, прагнути берегти природу рідного краю.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф. д-р пед. наук ; авт. кол.: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богінч О.Л. та ін. – К., 2012. – 26 с.
2. Беленька Г.В. Дитина у природньому довкіллі: зауваги до освітньої лінії // Г.В. Беленька // Дошкільне виховання. – 2012. – № 9. – С. 12-14.
3. Маршицька В.В. Теоретичні основи виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку / В.В. Маршицька // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). – Зб. наук. праць. – К.: Пед. думка, 2000. – Кн. 1. – 340 с. – С. 148-154.
4. Присяжнюк Л. Екологічна казка у роботі зі старшими дошкільнятами / Л. Присяжнюк // Дошкільне виховання. – 2014. – № 9. – С. 20-24.
5. Присяжнюк Л.А. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою : інвайроментальний вимір / Л.А. Присяжнюк // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій :

збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (м. Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 01-02 квітня 2015 р.) / за ред. Г.С. Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. – С. 191-194.

Беленькая А.В., Гапченко В.А.

Педагогический институт,
Киевский университет имени Бориса Гринченко

ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ПРИРОДЕ У ДЕТЕЙ ПЯТОГО ГОДА ЖИЗНИ СРЕДСТВАМИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЛОВА

Аннотация

В статье охарактеризованы исследования эколого-природной компетентности детей пятого года жизни. Определены основные источники влияния на эмоциональное состояние ребенка, в частности влияние семьи и воспитателей ЗДО на формирование эмоционально-ценностного отношения ребенка к природе. Проведен анализ актуального состояния проблемы и предложена инновационная программа формирования эколого-естественной компетенции средствами художественного слова.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, эмоционально-ценностное отношение, художественное слово, эколого-природная компетенция, отношение к природе.

Bielienka H.V., Gapchenko V.A.

Pedagogical Institute, Borys Grinchenko Kyiv University

FORMATION OF EMOTIONAL-VALUE ATTITUDE TO NATURE OF CHILDREN OF THE FIVE YEARS OF LIFE BY THE MEANS OF ARTISTIC WORD

Summary

The article describes the study of the ecological and natural competence of children in the fifth year of life. The main sources of influence on the emotional state of the child were identified, in particular the influence of the family and the schoolchildren of the Kindergarten on the formation of the emotional and value relation of the child to nature. The analysis of the current state of the problem is carried out and an innovative program of formation of ecological natural competence by means of artistic words is proposed.

Keywords: children of preschool age, emotional-value reference, artistic word, ecological-nature competence, attitude to nature.